

Kitapçılık Tarihimizden Bir İsim: Kaspar Efendi

Ali Birinci

Kitapçılık, tarihimizde kitapçı dükkânlarının ortaya çıkışı, Türkçe kitap basan matbaaların çoğalmasından çok sonra, umumî bir ifade ile, ancak 19. asrın son çeyreğinde gerçekleşmiştir. Daha önce basılan kitaplar, mecmualar ve gazeteler tütüncü ve tömbekici (nargile tütünü) dükkânlarında ve Okçularbaşı'ndaki Sarafim Kıraathanesi'nde satılıyor; sadece yazma eserlerin satıldığı Sahafılar Çarşısı'nda henüz kabul ve itibar görmüyorlardı¹.

Beyoğlu'nda ve Galata'da ecnebî lisan-da kitap basan matbaalar ve satan kitapçılar gözönünde bulundurulmazsa, daha önceleri basma ve satma işleri Simkeşhane (Beyazıd), Kürkçüler Hanı (Mercan Yo-

kuşu), Camlı Han (Asmaaltı), Vezir Hanı (Çemberlitaş) Sabuncu Hanı (Beyazıd), Küçük Yeni Han (Çemberlitaş) Âşir Efendi Hanı, Halil Hanı (Alaca Hamam), Küçük Yıldız Han, Yorgiyadis Hanı (Bahçekapı), Fatih, Süleymaniye, Eyüb ve Üsküdar gibi mahâllerde bulunan matbaalarda yapılıyordu². Bâbîâli Caddesi bu sıralarda herhangi bir matbaa için mekân olarak seçilmemişti. Burada bir matbaa açmak için ilk defa müracaat edenlerden Müderrisinden Ahmed Muhtar Efendi'nin ismi bilinmektedir³. Matbaaların Bâbîâli'yi de mekân edinmeleri II. Abdül-

² "İstanbul Matbaaları" ismiyle hazırladığımız yazıda daha geniş bilgi verilecektir.

³ A. Muhtar Efendi'nin müracaatı (12 Kasım 1870) neticesinde matbaa açıp açmadığını henüz tespit edemedik (*BOA Zabıtye Ayniyat Defteri* No. 1058, s. 24). Aynı şekilde müracaatı (25 Ocak 1876) bilinen ikinci şahıs Kâğıtçı Mehmed Efendi'dir (*BOA-Zabıtye Ayniyat Defteri*, No. 1062, s. 221).

¹ Semed Muhtar Alus, "Bâbîâli Caddesi'nde bir vakitki gazete, matbaa ve idarehaneleri, Tâbiler, Kitapçılar..." *Yeni Sabah* no. 1727 (14 Mart 1943) s. 3

hamid devrinde gerçekleşmiş ise de bu bir bahs-i digerdür.

Bâbüâlî'de kitapçıların açılması, yâni diğer bir ifade ile kitabın tütüncü ve tömbekici dükkânlarından kurtulması hikâyesinin ilk safhası, henüz asgarî bir seviyede bile, aydınlığa kavuşmamıştır. Hikâyenin başlangıcında trajik bir kısım bulunmaktadır: Toros isminde biri, Arakel'den de önce, Bâbüâlî'de, sonradan Reşid Efendi Hanı olan ve o zamanlar İkdâm Matbaası bulunan hanın kapısı karşısında, bir zamanlar ünlü hakkâk Antranik'in bulunduğu dükkânda bir kitapçı dükkânı açmış, ancak işler yürümeyince kitapları çuvallara doldurup okka hesabıyla satarak bırakıp gitmişti⁴.

Toros Efendi'ye rağmen Bâbüâlî'nin ilk kitapçısı olarak Arakel Efendi zikredilmektedir. Hakkında pek az bilgi bulunabilen Arakel Afyonkarahisarlıdır. İstanbul'a geldiği vakit yeni basılan kitaplar tütüncü ve tömbekici dükkânlarında satılıyordu. Sadece kitap satılan dükkânını ve bir müddet sonra da ismini taşıyan matbaasını (1899) Bâbüâlî'de açtı. Zamanında bütün mekteplerde okunan *Talim-i Kıraat*'i ilk defa kendisi toplayarak Muallim Naci'ye tashih ettirdikten sonra bastırmıştır. Arakel, kitaplarını devrin en şöhretli muharrir ve müelliflerine hazırlatmayı şiar edinmişti. Bu, bastıracağı kitaplara ayrı bir kıymet kazandırıyor. Kitapçılıkta sadakatle koruduğu düsturları vardı. Kitaplarının fiyatlarını kat'iyen kırmaz, her şeye rağmen yüksek fiyatla satmak isterdi. Sonunda bu yüzden borçlandı ve nihayet borcunu ödeyemez hâle gelince de iflâs etti. Herhalde tarihimizin ilk müflis kitapçısı oldu. Dükkânını da en

Kaspar Kitabhanesi Esâmi-i Kütübü

çok borçlu olduğu Andon Nahnikyan'a terkederek sefil ve perişan bir hâlde Bâbüâlî'den geçti, dünyadan da göçüp gitti. Bu arada neşrettiği *Mektep* mecmuası da mekteplilerin en büyük bilgi kaynaklarından biri olmuştur⁵.

⁴ Arakel'in hazırlatıp bastıracağı bir kataloğu (*Arakel Kitabhanesi Esâmi-i Kütübü*, İstanbul, 1301 272+7 s.). O'nun Türk Kitapçılığındaki müstesna yerinin de bir delilidir ve aynı zamanda bu bakımdan çok kıymetli bir bilgi hazinesidir. Arakel hakkındaki tek me hacımız şu yazı oldu: "Bâbüâlî'nin eski kitapçıları", *Kitap ve Kitapçılık*, Sayı 25 (15 Şubat 1937) s. 4; Ne doğum, ne de ölüm tarihini tespit edebildik. Bu yazıyı Server R. İskit aynen naklediyor (*Türkiye'de Nesriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, İstanbul, 1939, s. 117-121); *Mektep* için bkz. Necat Birinci, "Mektep", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul, 1986, C. 6, s. 229-230

⁴ Ahmet Rasim, "Matbuat Tarihinde Bir Nokta Daha", *Vakit*, No. 1352 (15 Eylül 1921) s. 3. Bu yazıyı M. Süleyman Çapanoğlu da aynen iktibas etmiştir (*Basın tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, İstanbul, 1962, s. 44-48).

İlk kitapçılar hakkında yazılanlar anahatları ile bunlardan ibaret ise de gerçeğin bunlardan ibaret olmadığı açıktır. Zira her meslekte olduğu gibi kitapçılıkta da ilki tespit etmek bu kadar kolay olmasa gerektir. İstanbul'un en eski kitapçılarından Hacı Kasım Efendi (Hoy, 1841-İstanbul, 8 Nisan 1932) İstanbul'a geldiği sene (1862) girdiği kitapçılık âleminin 1280'deki (1863-64) mensupları olarak Çemberlitaş'taki Celil Ağa ile Köprübaşı'ndaki Aleksan Ağa'nın yanısıra Tönbe-kücü Hasan Ağa'dan bahsetmekte; Kitapçı Arakel'ler, Karabet'ler ve Kaspar'ların bu mesleğe 1290-1295 seneleri arasında girdiğini ifadeden kendisini alamamaktadır. 1862'de Hakkâklar Çarşısında (şimdiki Sahafklar Çarşısı) kitapçılığa başlayan Hacı Kasım Efendi'nin ilk kitapçı hakkında bir isim verememesi üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu arada kendisinin ilk olma iddiasında bulunmaması da ayrıca dikkati çeken bir keyfiyettir. Diğer taraftan Kur'an'ın ilk defa izinsiz olarak Hacı Kasım Efendi tarafından basıldığı anlaşılmaktadır ki bu kitapçılık tarihinin ilklerinden biri olmaktadır⁶.

Kaspar Efendi'nin Hayat Hikâyesi:

Bâbüâli kitapçılarından en mühimlerinden biri de Kaspar Efendi'yd⁷. Kısa süren bir ömüre rağmen Kaspar Efendi Bâbüâli Caddesi'nde derin izler bıraktı. Devrin ki-

⁶ Nâşid Baylâv, *İlk Türk Kitapçılarından Hacı Kasım Efendi*, İstanbul, 1962 s. 6-20

⁷ Kaspar'ın ismini A. İhsan Tokgöz (*Matbuat Hatıralarını*) Kaspar (İstanbul, 1930, C. I, s. 33) ve bir başka yerde (İstanbul, 1931, C. II, s. 112) Gaspar, Gövsa ise (*Meşhur Adamlar*, İstanbul, 1933-1935, C. 3, s. 872) Kaspar şeklinde veriyor. Hakkındaki bir yazı (*Kitap ve Kitapçılık*, a.g.m., s. 3-4) ve bu yazıyı nakleden Server R. İskit ise (a.g.e., s. 117-118) ismi Kaspar imlâsıyla veriyorlar.

tapçıları arasında ismi ilk hatırlananlardan biri de daima O olmuştur⁸.

Kaspar, 23 Ocak 1860 tarihinde Kayseri'de doğdu⁹. Kendisinden küçük kardeşleri *Hazine-i fünûn* mecmuası ve Asır Kütüphanesi sahibi Kirkor Faik¹⁰, Vatan Kütüphanesi sahibi Ohannes Ferid Bâbüâli'nin diğer ünlü kitapçıları oldular. İstanbul Hukuk Mektebi mezunlarından

⁸ Hayatı bir ansiklopediye (I.A. Gövsa, a.g.e., s. 872) madde olabilmış nâdir kitapçılarından biri olmasına rağmen Ahmet İhsan Tokgöz'ün hatıralarının sözüm ona yalınlaştırarak baskıya hazırlayan Bay Alpay Kabacalı tek satır bile bilgi vermemiştir (*Matbuat Hatıralarını*, İstanbul, 1993) yer gelmişken ifade etmek gerekir ki Bay Kabacalı'nın hazırladığı bu baskı ilmi araştırmalarda kullanılmayacak bir hâldedir (Ali Birinci, "Matbuat Hatıralarını"ın karartılan talih", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 118 Ekim 1993, s. 61-64). Bay Kabacalı'nın bu yazımıza verdiği seviyesizlik nümunesi yazısı için bkz. Aynı dergi, Sayı: 119, Kasım 1993, s. 2

⁹ "Müdür-i mes'ulümüz Kaspar Efendi" *Maarif*, No. 135 (19 Mayıs 1309-1310) s. 66; İbrahim Alâettin (Gövsâ), a.g.e., s. 872; *Kitap ve Kitapçılık*, a.g.m., s. 3-4; Server R. İskit, a.g.e., s. 117-118.

¹⁰ Kirkor Faik Kayseryan, Kaspar'ın küçük, Vatan Kitaphanesi sahibi Ohannes Ferid'in büyük kardeşiydi. Kirkor da işe ağabeyinin Ohannes Ferid'le kendisini Kayseri'den getirtmesini takiben gazete müvezzii olarak başladı. Yedikule dışındaki Kazlıçesme'ye kadar giderek gazete satıyordu. Daha doğrusu kendisine verilen hat bu şekilde tespit edilmişti. Çıkarmakta olduğu *Hazine-i Fünûn*'dan (Aded 1,3 Temmuz 1308, s. 2) anlaşıldığına göre 1875 senesinde İstanbul'a gelmiş olmalıdır. Bir müddet sonra Bâbüâli'de önce Asır Kitaphanesi'ni, sonra da *Musavver Terakki Gazetesi*'ni ve matbaasını kurdu (1896). Bir taraftan kitap bastı, diğer taraftan da *Musavver Terakki Gazetesi*'ni, *Mecmuai Lisan'ı* ve kitaphanesinde onyediyedi sene tarih yazarlığı yapan O. Aznavur'un başmuharrirliği ile *Zagik* (1887) isimli Ermenice gazeteyi çıkardı. En büyük emeli günlük bir gazete çıkarmaktı. Bunu gerçekleştirilmeden öldü (*Kitap ve Kitapçılık*, a.g.m., s. 4; Server İskit, a.g.e., s. 118). Ahmet Rasim'in (a.g.m.) bildirdiğine göre Kirkor, kitaphanesinin yanması üzerine kitapçılığı bırakmak zorunda kaldıktan sonra bir müddet bakkallık da yapmış, veresiye yüzünden bundan da vazgeçmiştir. A. Rasim'in Kirkor'la sohbetini naklettiği yazısı (bkz. dipnot. 4) 15 Eylül 1921 tarihlidir.

dâvâ vekili Artin Kayseryan bir diğer kardeşiymi¹¹. 17 Mayıs 1879 Cümartesi günü, cebinde birkaç yüz kuruş sermaye ile İstanbul'a ayak bastığında yirmi yaşının içindeydi¹².

Kaspar da, diğer meslektaşları gibi, işe gazete müvezziliği ile başlamıştı. Daha önce bazı küçük alış-veriş işlerinde bulunmuş ise de bundan hemen vazgeçmişti. Kaspar, Arakel ile Köprü başında; Karabet ise Beyazıt tarafında müvezzilik yapıyorlardı. Sermayesini beş-on sene zarfında önce birkaç yüz, daha sonra birkaç bin liraya yükseltti¹³. Artık gönül verdiği kitapçılığa başlayabilirdi.

Kaspar, önce Beyazıt'da Tramvay Durağı civarında küçük bir kitapçı dükkanı açtı. Bir müddet sonra yine Bâbüâlf'nin ünlü kitapçılarından biri olarak tarihe geçen Karabet Efendi'yle müştereken Bâbüâlf Caddesi'nde, Ermeni harfleriyle Türkçe olarak çıkarılan *Ceride-i Şarkıye* gazetesinin matbaası (kuruluşu 1877 (1293) altındaki sucu dükkânında açtı¹⁴. Bu beraberliğine kaç

sene devam ettiği bilinmiyorsa da vefatından altı sene önce yâni 1888'de kendi kitaphanesini, Kaspar kütüphanesini; 28 Ocak 1889 tarihinde ise yine kendi ismini taşıyan matbaasını ve mücellithanesini Bâbüâlf Caddesi'nde (no. 23, 25 ve 27) açmaya muvaffak oldu¹⁵.

Kitapçılık tarihimizin ilk hatırlanan isimlerinden biri olan Kaspar yeni kavuştuğu matbaa, mücellithanesi ve kitaphanesi'nin başında sadece altı sene bulunabilirdi. Bunun son bir senesini ise müvezzilik devrinin menhus yadigarı olan romantizma yüzünden hasta yatağında geçirdi. Nihayet 23 Şubat 1894 Cuma günü Gedikpaşa'da Kilise Sokağı'nda 22 numaralı hanesinde hayata vedâ etti. Bir 23 Ocak günü (1860) Kayseri'de başlayan hayat bir başka ayın, Şubatın (1894) 23'ünde İstanbul'da nihayet bulmuştu. Otuzdört yaşını bitireli tamamı tamamına bir ay geçiyordu. Osmanlılarda yeni nev'î, yâni sadece matbu eser satan kitapçıların en kıdemlisi ve en gayretlisiydi. Pazar günü akraba ve ahbabından zevat olduğu hâlde Balıklı Kabristanı'na defnedildi¹⁶. Dört sene önce evlenmiş, biri kız, biri erkek iki çocuğu olmuştu; vefatında sadece kızı hayattaydı. Ölümü üzerine genç refikası, kitaphane-

Kirkor'un bu tarihte sağ olduğu anlaşılmaktadır. O, bu tarihten, belki de kendisini çok seven Ahmet Rasim'den (21 Eylül 1932) sonra ölmüştür. A. Rasim, O'nun ölümünden haberdar olsaydı hakkında muhakkak bir yazı yazardı diye düşünmek mâkul görünüyor.

¹¹ Kardeşlerden Ohanes Ferid ile Artin Kayseryan hakkında bir bilgiye rastlayamadık.

¹² *Maarif*, a.g.m., s. 66; *Kitap ve Kitapçılık*, a.g.m., s. 3; *İskit*, a.g.e., s. 117; Kardeşi Kirkor Faik'in Mecmuası *Hazine-i Fünûn* ("Kaspar Efendi", Aded 38, 17 Mart 1310, s. 301) Kaspar'ın İstanbul'a geliş için 1875 (1292) senesini vermektedir. Biz, Kaspar'ın kendi mecmuası *Maarif*teki tarihi tercih ettik.

¹³ "Kaspar Efendi", *Hazine-i Fünûn*, a.g.m., s. 301; Ahmed Rasim, a.g.m., s. 3; Çapanoğlu, a.g.e., s. 47.

¹⁴ *Hazine-i Fünûn*, a.g.m., s. 301; Ahmet Rasim, bu dükkânın adresi olarak Kirkor Faik'in Eski Zabtiye Sokağı'nın (şimdi Aşir Efendi Caddesi) girişindeki bir dükkândan bahsediyor (agm). S.M. Aluş'un yazısına göre bu yerin sokağa girişte sağ köşe olduğu anlaşıyor.

¹⁵ *Hazine-i Fünûn*, a.g.m., s. 301; Kaspar'ın matbaa ruhsatı 28 Ocak 1889 tarihini taşıyor (*BOA-DH-MM Defteri* No. 2944-3, s. 14). Ruhsat 9 Kasım 1897 tarihinde teccid edilmiştir. Caddenin 25 numarasında bulunan matbaa Türkçe, Fransızca, Ermenice ve Rumca kitap basabiliyordu. Ayrıldığı iş ortağı Karabet Efendi Üsküdar'da İcadiye'de Hamamcıbaşı sokağında oturuyordu ve kendinden çok sonra 10 Haziran 1893'te matbaasını yine Bâbüâlf'de 20 no.lu mahâlde açabilmişti (Aynı defter s. 81): Kaspar'ın ruhsattaki ismi de kardeşlerinde olduğu gibi Kayseryan ekiyle verilmiştir. Biz, tanıdığı üzre, sadece Kaspar dedik.

¹⁶ (Ahmet İhsan Tokgöz), "Kaspar Efendi", *Servet-i Fünûn*, no. 158 (10 Mart 1310) s. 27-28; *Hazine-i Fünûn*, a.g.m., s. 301-302; *Maarif* (a.g.m.) Kaspar'ın tam bir sene dört gün hasta yatağında kaldığını bildiriyor.

nin kâtibi Perseh Keşişyan'la evlendi¹⁷.

*Kaspar'ın
Neşriyat Tarihimizdeki Yeri:*

Kaspar Efendi meşakkatli bir çalışma safhasından sonra 1888'de kitaphanesini, bir sene sonra matbaasını açmıştı. Matbaası Bâbüâli Caddesi'nin 25 numaralı hanesindeydi. Bunun iki tarafında bulunan 23 ve 27 numarada da kitapخانه ve mücellithanesi bulunuyordu. Yalnız bu numaraların hangisinin kitapخانه, hangisinin mücellithane olduğu ayrı ayrı belirtilmemiştir. Bu numaralar Âşir Efendi Caddesi'ne (eski Zabtiye Sokağı) girişine yakın, yokuşun sağ sırasında bulunuyordu.

Kaspar Efendi'nin kitapçılığa başladığı devir Maarif Teşkilâtı'nın imparatorluk coğrafyasına yayıldığı, ibtidâflerin, rüştiyelerin ve idadilerin açıldığı bir zamana denk düşüyordu¹⁸. Her çeşit kitap, mecmua, gazete ve bilhassa ders kitaplarına ihtiyacın ve talebin her geçen gün artması bu vâdide çalışacak olanlara yeni yeni fırsatlar yaratıyordu. Kaspar'ın böyle bir vasatla çalışkanlığı bir araya gelince ortaya Bâbüâli'nin ilk dikkate kitapخانه, matbaa ve mücellithâne sahiplerinden biri çıkmıştı. O, kendi çıkardığı *Maarif*'in ifadesine göre ondokuz; kardeşi Kırkor Faik'in *Hazine-i Fünûn*'una göre onbeş yaşında İstanbul'a gelmiş ve kendi gayretiyle bu şehirde Türkçe ve Ermenice okuyup yazmayı öğrenmişti. Kitapçılığı bir

sevda hâline getirmişti. Kitap müellifleriyle ve muharrirleriyle münasebetlerinde nâzik ve gülyüzlüydü¹⁹.

Mektepler için bastığı kitapları Tedrisat-ı İbtidaiye Kütüphanesi, Tedrisat-ı Rüştiye kütüphanesi, Tedrisat-ı İdadiye Kütüphanesi ve Tedrisat-ı Aliye kütüphanesi adı altında tasnif etti. Kendi ifadesine göre beşyüz civarında kitap basmıştı. Bu hizmetlerinden ötürü kendisine II. Abdülhamid tarafından beşinci rütbeden Mecidi nişanı ihсан buyuruldu²⁰.

Kaspar'ın bastığı kitaplarının bir dökümünü yapmak ayrı bir araştırma mevzuudur ve bir yazının sınırlarını aşmaktadır²¹. Kitapları bir taraftan matbaasında bastırırken, diğer taraftan da mücellithanesinde ciltlettirmiştir. Talebe-

¹⁹ *Hazine-i Fünûn*, a.g.m., s. 302

²⁰ Heyet-i Tahririye, "Tahdis-i Nimet", *Maarif*, No. 71 (29 Teşrin-i evvel 1308-10 Kasım 1892) s. 1; Kaspar'ın Şükran-nâmesi, "Arz-ı şükran ve tahdis-i nimet" No. 72 (5 Teşrin-i sâni 1308) s. 308-309; Kardeşi Kırkor Faik de, birçok meslektaşları gibi, beşinci rütbeden Mecidi nişanı ihсан buyrulan bir başka kitapçıdır. (*Hazine-i Fünûn*, No. 6, 4 Ağustos 1310, s. 42). Arzu edenler zamanın gazete ve mecmua sayfalarında, ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki *Taltifat Defteri*'nde benzeri birçok kayıt bulabilirler.

²¹ Kaspar'ın neşrettiği kitapların kataloglarından Millî Kütüphane'de (Ankara) bulunanların künyeleri ve numaralarını veriyoruz: 1) *Kaspar Kütüphanesi Esami-i Kütüb*, (y+y) 29 s. yeşil kâğıtlı. Bu sondan eksik olsa gerektir (1973 A 697). 2) *Kaspar Kütüphanesi Esami-i Kütübü-zeyl*, Kaspar Matbaası, İstanbul, 1307, 29 s. Nohudî kâğıtlı (06 MK EHT. A. 1861); Bu son kataloga göre Kaspar Efendi son 8-9 ay zarfında (Tedrisat-ı İbtidaiye Kütüphanesi 19, Tedrisat-ı Rüştiye Kütüphanesi: 12, Tedrisat-ı İdadiye Kütüphanesi: 7, Tedrisat-ı Aliye Kütüphanesi: 1, Kaspar Kütüphanesi Romanlar 15, Âsâr-ı Mütferrika: 11, Ermeni harfli eser: 2) 67 eser neşretmişti. 3) *Kaspar Kütüphanesi Esami-i Kütübü*, Kaspar Matbaası, İstanbul, 1308 112 s. Pembe kâğıtlı (1966 A. 692), 4) *Kaspar Kütüphanesi Esami-i Kütübü*, Kaspar Matbaası, 1311 176 s. Yeşil kâğıtlı (1966 A 693), 5) *Kaspar Kütüphanesi Esami-i Kütübü*, Kaspar Matbaası, 1312, 191 s. pembe kâğıtlı (1971 A. 387).

¹⁷ Parseh Keşişyan'ın Kaspar Kitaphanesi'ni ne kadar yaşadığını ve kendisinin ne kadar yaşadığını bilemiyoruz. Ancak, o ayrıca Tefeyyüz kütüphanesini kurmuş ve birçok mektep kitabı bastırmıştır, 1937'de sağdı ("Bâbüâli'nin Eski Kitapçılan", *Kitap ve Kitapçılık*, Sayı 26, 15 Şubat 1937, s. 4).

¹⁸ Geniş bilgi için bkz. Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul, 1980, 277 s.

lere dağıtılan ciltli mükâfat kitapları arasında Kaspar'ın mücellithanesinden çıkanlar hâlâ sahaf raflarında bulunabilmektedir. Diğer taraftan, Arakel'in aksine, Kaspar her fırsatta tenzilât yaparak kitaplarını okuyucuya ulaştırmıştır. Posta ücreti de kendisine ait olmak üzere beş ay müddetle yüzde on tenzilât yapmasının²² yanısıra bilhassa cülûs münasebetiyle daha büyük tenzilâtlarla kitap satıyor; üstelik buradan sağladığı hâsılatın bir kısmını hayır müesseselerine bağışlıyordu. Bu cümleden olarak 1892 senesinde 31 Ağustostan itibaren yüzde yirmibeş tenzilâtlarla kitap satarak toplanan 263 kuruş 10 paranın yarısını Darülaceze'ye verilmek üzere Dahiliye Nezareti'ne teslim etmiş; ayrıca bu tenzilât iyi bir şekilde duyurulmadığı gerekçesiyle iki ay daha uzatılmıştır²³.

Kaspar diğer taraftan müellif, muharrir ve mütercimlerin eserlerinin telif hakkını en uygun şartlarla almayı taahhüt ediyor; müştereken veya kendi hesaplarına kitap bastırmak isteyenlerin kendisine olan basma masraflarının bir kısmını kitabın hâsılatından tahsil ediyordu²⁴. Gerçekleştirilen bir başka iş ise İstanbul'da basılan belli-başlı gazetelere abone kaydetmekti. Bunlardan *Tercüman-ı Hakikat* ve *Saadet* gazetesinin (seneliği sikke-i hâliye ile 291 kuruş, 20 para; altı aylık 155 kuruş, 30 para, üç aylık 83 kuruş); *Tarik* (Mecidiye 20 kuruş hesabıyla seneliği 250, altı aylığı 13, üç aylığı 70),

Mizan (Mecidiye 20 kuruş hesabıyla 100 nüshası 100, elli nüshası 55), *Osmanlı* (seneliği 134), *Servet* (seneliği 260, altı aylığı 140), *Zuhur* ve *Sabah* (seneliği 130, altı aylığı 70 ve *Musavver Cihan* (seneliği 130, altı aylığı 70) gazeteleri zikredilebilir. Kütüphane neşrettiği romanlar için de Dersaadet için 20; taşra için posta ücretiyle beraber 25 kuruşa abone kabul ediyordu²⁵.

Kaspar'dan günümüze kalan bir hâtıra da *Maarif* mecmuasıdır²⁶. Ahmed Naci adına alınan imtiyazla çıkarılan *Maarif*'in zamanın *Mektep* ve *Hazine-i Fünûn*'la beraber en mühim mektep ve çocuk dergilerinden biri olduğu. talim ve terbiye tarihimizde mühim bir yer tuttuğu açıktır²⁷.

İlk sayısı, 24 Nisan 1892 tarihinde çıkan mecmua siyasiyattan maada herşeyden bahsediliyor ve Perşembe günleri çıkıyordu. Fıatı 20 paraydı. 16 sayfalık hacmi Kaspar'ın ölümünden sonra (no. 137, 2 Haziran 1310) 8 sayfaya indi. Mecmua ikinci senesinde her nevî ilmî ve fennî yenilikleri takip etmeyi ve duyurmayı vaad ediyordu. Bunun yanısıra hukuk, bahriye, riyaset, riyazet ve ticaret gibi mevzularda da yazılar koymaya başladı. Ayrıca ilk sayfada bastığı şahıs veya başka şeylerin resimleri hakkında yazılar ilâve edildi. Derginin fiatını artırmaksızın daha çok resim koymak için matbaa-

²⁵ *Kaspar Kütüphanesi Esami-i Kütübü-zeyl*, s. 28-2

²⁶ Kaspar, haftada iki defa ulûm ve fünun'dan bahis *Mektep* isimli bir mecmua neşrine ruhsat için verdiği arzuhâl 10 Şubat 1305 tarihini taşımaktadır (B.O.A. Dahiliye Nezareti Matbuat Müdüriyeti Defterleri, no. 2949-8, s. 16) Ancak bu iznin *Maarif* olarak çıktığı anlaşılıyor.

²⁷ Bu mecmuaların her biri hakkında, Eğitim fakültelerinde, tez yapılmalıdır.

²² *Kaspar Kütüphanesi Esami-i Kütübü*, (y.x.y.) 29 s. (1973 A 697)

²³ "Ifade-i Mahsusa" *Maarif*, No. 72 (5 Teşrin-i sâni 1308) s. 316.

²⁴ *Kaspar Kütüphanesi Esami-i Kütübü*, 1311, s. 16.

nın hakkâk dairesi genişletildi ve yeni aletlerle ikmâl edildi. Eskiğine nisbetle bir kat daha âlâ kağıda basılmaya başlandı ve mecmuadaki riyasiye meselelerini ilk çözenlere hediyeler verme usûlünü getirdi²⁸. Mecmua üçüncü seneye girerken bu defa iyi kâğıt (Avrupa) kullanmaktan yerli malı (sanayi-i dahiliye) ka-

ğıdı kullanmayı tercih ettiğini duyuran mecmuada devrin ünlü imzaları görülmektedir. Yazı ve şiirlerin altında bulunan imzalarından bâzılarını, bir fikir verebilmek maksadıyla, sıralıyoruz: Âvanzâde Mehmed Süleyman, Abdülhad (Yusuf Kemal Tengirşek'in kardeşi), Dr. Şükrü Kâmil (Talimcioğlu), Hocazâde Cevdet (Ahmet C. Öğretmenoğlu), Şeyh Vasfi, Mehmed Celâl, Muallim Feyzi, Şerafeddin Mağnumî, Ahmed Cemal, Andelib (Faik Esad), Tefvik Lâmihi, Zeki Megamiz, Hüseyin Vassaf, Siyret (Hüseyin S. Özsever), Ferid (Kam), Mustafa Hayrullah (Diker), A. Nadir (Ali Ekrem Bolayır), A. Rıza Tefvik (Bölükbaşı), Ahmed Hikmet (Müftüoğlu), Haydar Rifat (Yorulmaz), ibn Fikri Lütfi (Lütfi Fikri), Res-

molu Ahmed (A. Cevad Emre), İsmail Safa, Halid Safa. Son sayılarda Samih Rifat mecmuanın başmuharirliğinde bulunmuştu.

Maarif'in ilk dizisi 204 (9 Teşrin-i sâni 1311) sayı çıkmıştır. Kaspar Efendi'nin görebildiği son sayısı 134. (22 Şubat 1894) numaralı olanıydı. Ertesi gün (23 Şubat 1894) ölümü üzerine sonraki sayısı (135) ancak 31 Mayıs 1894 Perşembe günü çıkarılabildiği. Mecmuanın 35 sayılı ikinci dizisi, yine haftalık olarak 21 Kasım 1895-10 Eylül 1896 tarihleri arasında çıkarıldı ve bu son sayı ile neşriyat dünyasına veda etti. Kaspar'ın işaret edilmesi gereken son bir icraatı da *Mükemmel Kâmus-ı Osmanî* (Kaspar Kütüphanesi, 1309 448 s.) isimli lügati basmasıdır.

Kaspar Efendi'nin vefatının üzerinden tam yüz sene geçti. 19. asrın son çeyreğinde mektep seferberliğine matbaası, mücellithanesi ve kitaphanesi ile katılanların ön safında bulunanlardan biri olmuştu. Büyük bir karasevda ile kurduğu kitaphanesinin başında sadece altı sene bulunabilmiş; bunun da son bir senesini romatizma ağrıları içinde kıvrınarak yatağında geçirmişti. Delikanlı denecek bir yaşta hayata veda ettiğinde sadece 34 yaşındaydı ve maarife hizmetlerinden ötürü beşinci rütbeden Mecidî nişanına nail olmuştu. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da kitapçılık tarihimizin minnetle anılacak, ismi kitabın sevdalıları arasında dilden dile dolaşacaktır. Toprağı bol olsun.

²⁸ Matbaa ve Kütüphane sahibi Kaspar, "Ifade-i Mahsusa", *Maarif*, no. 53 (2 Temmuz 1308) s. 1-2.